

Bechapott világ

Számvetés a marxizmussal

Botond Gyula

A marxizmus nem egyszerű dolog. Amihez kétség nem férhet vele kapcsolatban, hogy az 1989-cel bezáruló ötven évben Magyarországon az élet minden területét, nyilvános és magánszférában egyaránt meghatározó hivatalos filozófiaként, az egyetlen tudományos társadalomelméletként és kulturális fejlődéstanként funkcionált. Ezen időszakban a marxizmus többszörösen vitathatatlan volt, egyrészt kritikusait durván szankcionálták, másrészt, és e jellege ma is fennáll, vitathatatlan, mert érdemi tudományos vagy filozófiai vitára alkalmatlan. A gyökerek persze sokkal korábbra nyúlnak vissza, a '19-es kommünön át egészen a 19. századi munkásmozgalmak ébredéséig, vagyis szításáig, egész pontosan pedig 1848-ig, a Kommunista Kiáltvány világra jöttéig. A marxizmus, vagyis Marx, Engels és követőik siserahadának szövegei tartalmukban közvetlenül érintik a gazdaságot, filozófiát, történelemtudományt, etikát, politikát, szociológiát. Sajnálatos módon leggyakrabban filozófiaként említetik, igaz, eredeti szerzőjének bölcsész végzettsége volt, azonban tárgyilagos, találó megjelölésére az ideológia fogalom a legmegfelelőbb, mégpedig a szó legrosszabb értelmében. Aktualitásához hozzátartozik egy részben örvendetes, részben sajnálatos tény, hogy napjaink fiataljai

---

BOTOND GYULA orvos, pszichiáter, pszichoterapeuta
(pszicho@botondgyula.hu).

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

semennyire, vagy tévesen ismerik a marxizmust, ami elősegíti rejtett továbbélését és megtévesztő új hajtásainak virágzását.

De hát mi dolgunk lehet még 2011 táján a marxizmussal? Rengeteg. Olyan sok, hogy a munka bizonyosan nem is végezhető el. Mégis érdemes belefogni, mert minden parázs, amit kioltunk, csökkenti a tűzvész kockázatát. A marxizmus az egyetlen olyan, az egész emberiségre vonatkozó ideológia, melynek megvalósítási kísérlete lezajlott. Tömeges emberkísérletről van szó, melynek neve kommunizmus. A kommunizmus megvalósítási elve a marxizmus. E kísérlet technikája és eredménye a marxizmusról le nem választható, e nélkül a marxizmus többé nem szemlélhető. A kísérlet végrehajtói mind, kivétel nélkül marxistának vallották magukat, és cselekedeteiket mindenekelőtt Marx és követőinek utasításai alapján hajtották végre. A marxi utasítás pedig, mely szerzője filozófusi identitását is méltán fémjelzi, így hangzik: „A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték, de a feladat az, hogy megváltoztassuk.”¹ Ennek ellenére a legtöbb marxizmuselemző mind a mai napig úgy ír Marx tanairól, mintha annak gyakorlati vonatkozása, eredménye nem létezne. Legalább százmillió emberáldozatról és mérhetetlen kulturális rombolásról van szó azonban.² E felfoghatatlan tény elhallgatása a marxizmus mentegetésének, továbbélésének elsődleges technikája.

De itt most nem a gyakorlati marxizmus múltjáról szeretnék beszélni, hanem csak az írottas változatról, az elméletről, és annak jelenéről. A közelmúltban, hazánkban nyilvánosan rossz hírbe hoztak hivatásos filozófusokat. A meghökkentő pályázati pénzüsszegek kapcsán fellobbant ún. „filozófusbotrány” által felvert por internacionálissá vált, átszállt az országhatárokon, aztán onnan dúsított formában vissza, ma sem ült el, örvénylik, hordja a szemetet. Kénytelen-kelletlen a hazai filozófia képviselőinek hozzá kell szólniuk a témához, hiszen nagynevű filozófusokat, akadémikusokat érint az ügy. Nem haszontalan kérdés persze az sem, hogy miért nem szóltak hozzá akkor, amikor maga a dolog történt, miért csak miután egy napilap botrányt kavart belőle, vagy miért nem előzték meg idejében a „rendszerátalakítás” égisze alatt. E porfelhő egyik hordalékaként látott napvilágot Mezei Balázs filozófus, a PPKE BTK Filozófiai Intézetének igazgatója tollából az *A filozófia védelmében* c. publikáció.³ A szerző itt az inkriminált pályázatokról szól, nyomatékosan említve, ám a pályázatok ügyével és szereplőivel való kapcsolatának megvilágítása nélkül, a hazai filozófia ideológiai, név szerint a marxizmussal

Botond Gyula – Becsapott világ

való több évtizedes megerőszakolásának esetét, és ezen állapot napjainkig fennálló feldolgozatlanságát. Mezei úgy véli: „Ez a mulasztás egyszerre politikatörténeti, morális és filozófiai [...] az elkövetkező nemzedékek joggal teszik majd fel a kérdést, hogy a filozófia ideológiai likvidálásának részesei miért nem elemezték ezt konferenciákon, kiadványokban, könyvsorozatokban.”

Úgy vélem, hogy a filozófia ideológiamentesítésének szükségességét illetően Mezei Baláznak teljesen igaza van. Feltételezem, hogy miután rádöbbsent e valóban súlyos mulasztásra, aktív filozófustanárként nyomban nekilátott elvégezni e munkát, és hamarosan közreadja a marxizmus felszámolásának eredményét. Hogy a rendszerváltás eddigi húsz éve alatt nem nyílt mód e feladat elvégzésére, az talán elfogadható, hiszen jobb későn, mint soha, bár felmerül a kérdés, hogy a filozófia „ideológiai likvidálása”, „megerőszakolása” vajon nem ordít-e a filozófiairodalom minden sorában, és nem bántja-e a bölcsességet tényleg szerető embereket legalább annyira, hogy húsz év szólásszabadság alatt egy „javított kiadvással” előálljanak. Ugyanakkor biztosra veszem, hogy e munka elvégzése nem könnyű. Egyrészt azért nem, és ezen írásnak ez az indító oka, melyre majd alább térek rá, mert e munka már elvégeztetett. Másrészt pedig a marxizmus (marxisták) természetéből adódóan sem könnyű.

Mezei szerint a „hazai filozófusi közösségnek” történelmi felelőssége lett volna végrehajtani az ideológiai befolyással való elszámolást. Milyen módon történhetne ez meg? Néhány magyar filozófus, mert hát mindenki biztosan nem venne részt egy ilyen munkában, kiad egy állásfoglalást az elmúlt ötven, illetve most már hetven év filozófiai termésének marxizmus általi befolyásoltságáról, elítéli az ideologikus gondolkodást, könyveket, cikkeket jelöl meg, és kijelenti, hogy a filozófia meghamisított, és ezentúl az ideologikus filozofálás tudománytalan és szalonképtelen, a marxisták neve pedig töröltessék a filozófiai lexikonokból. Bevallom, én egy efféle eseményt nagyon nehezen tudok elképzelni. Nemcsak komolytalan mivolta miatt, hanem mert ez nem volna más, mint a diktatórikus marxizmus inverz továbbvitele. Nem tudom, hogy Mezei Balázs hogy gondolja az elszámolást, de valószínűleg ő sem így. Filozófiai kérdésekben egyébként sem szokás testületi határozatokat hozni. A filozofálás alapvetően magányos tevékenység még akkor is, ha a filozófusok kíváncsiak egymás gondolataira és szeretnek vitatkozni. Úgy

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

gondolom, valahol itt keresendő a dolog megoldásának is a kulcsa, vagyis kulcsai. Mindenki saját maga vessen számot saját múltjával, publikációival, vélekedéseivel, és ezzel együtt, vagy ettől függetlenül a marxizmussal is, feltéve, hogy van hozzá kedve és lelki ereje, tartása.

E ponton válok szakmailag (is) illetékesé az ügyben. Az a tengernyi marxizmust dicsőítő, közvetlenül vagy közvetve támogató, továbbfejleszteni igyekvő vagy apologetikusan kritizáló magyar (és nem magyar) nyelvű irodalom nem kényszer hatására született, hanem az írók, filozófusok önálló szellemi aktivitásából, elfogadásából, ideológiai elköteleződéséből fakadóan. Továbbá, még csak nem is valamiféle filozófiai vagy bármilyen tudományos megfontolásból, a létező és lehetséges dolgok egyik okos, következetes megértési, értelmezési módjának választásából. A marxizmus ugyanis se nem okos, se nem következetes, se nem tárgyyszerű, tehát a józan ész alapján, mellyel a filozófia nem fölötte lebegő, hanem rajta álló viszonylatban van, nem választható. Egy ideológia elfogadása bizonyos érzelmi, személyiségbeli feltételekhez kötött. Márpedig e pszichikai kondíciók ugyanennek az ellenkezőjét nem teszik lehetővé. Egy valaha hívó, „következetes” marxistából nem lehet a marxizmust következetesen kritizáló, vagyis mindenestől elvető gondolkodó.⁴ Részleges kritikára viszont, mely inkább elfogadás, mint elvetés, jóformán minden marxista képes, sőt kedvüket is lelik benne, mint ahogy ezt támogatóan kritikus szövegeik áradata bizonyítja.

A lelki alkat persze minden tárgyválasztásnak alapját képezi, ám van olyan (szerencsés, egészséges?) személyiség szerkezet, ami lehetővé teszi, hogy a külső vizsgálandó tárgy önnön pusztá valójában álljon a figyelem központjában. Kevésbé szerencsés esetben viszont a megértést, ítélethozatalt az ítélkező tudat autonóm stimulációi határozzák meg, a külső tárgy másodlagossá válik, rosszabb esetben csak ürügyként szolgál az érzelmi kényszerítettség kiélésére. A tudat külvilágtól való függetlenedésének extrém példái az elmebetegségek és a fanatizmus. Bonyolítja a kérdést, hogy az általános fogalmak, melyekkel a filozófia foglalkozik, a tudaton kívül eleve nem léteznek. Mégis meg lehet különböztetni az igazi filozófiát a filozófálgató ideológiától, az ideológusok is ezzel próbálkoznak a maguk módján, de ehhez megint csak olyan személyiségre van szükség, ami nem zavarja a tárgyilagos, „józan” szemléletet. Ezen az úton a filozófia átcsúszik a pszichológiába, ami azonban súlyos tárgyitévesztéshez vezetne. A pszichológiának nincs illetékessége sem a

Botond Gyula – Becsapott világ

filozófiában, sem a hermeneutikában, kivéve az olyan extrém gondolatfűzéseket, szövegeket, melyek koherenciája legalábbis akadozik, saját tárgyaiknak pedig alig vagy semennyire sem feleltethetők meg. A marxizmus ilyen szöveg.

Azt, hogy a marxizmus érdemi kritikája magyar gondolkodó által, magyar nyelven elvégeztetett, ami persze nem azonos a filozófia ideológiai megerősökölása utóbbi hetven

---

**Találó kifejezéssel
Marx szövegeit „revolutionizmus”-nak nevezi**

évének feldolgozásával, de feltétele annak, itt három munka bemutatásával bizonyítom. Az első kettő Palágyi Menyhért⁵ filozófus 1908-ban, és Ottlik László⁶ társadalomtudós (szociológus) 1922-ben kiadott marxizmuskritikája.

Palágyi részletesen, filozófusi következetességgel bizonyítja Marx tételeinek logikai hibáit, önellentmondásait és lehetetlen mivoltát. Találó kifejezéssel Marx szövegeit „revolutionizmus”-nak nevezi, utalva arra, hogy azt sem tudománynak, sem filozófiának tekinteni nem lehet, sokkal inkább forradalmi agitációnak.

Mindkét gondolkodó leleplezi és cáfolja a marxizmus saroktételeit, vagyis botrányköveit:

- a történelmi materializmust, mely csak kollektívumot ismer, semmibe veszi az emberi természetet, az egyéniséget, az öntudatot;
- a kommunizmust történelmi-gazdasági szükségszerű következményként, és ugyanakkor, csakis erőszakos hatalomátvétellel megvalósíthatóként bemutató ellentmondást;
- a marxista dialektikát, mely lényegében fogalmak pontosítás nélküli, önkényes használatából áll;
- a kapitalizmusban egyszerre növekvő gazdagság és nyomor tételeit, mely a kommunizmus talaját képezné, azonban gazdaságilag is következetlen, a 19. század második felében pedig már a valóság is rácáfolt;
- a nagy francia forradalommal való párhuzamra rámutatva, a szabadság és egyenlőség jelszavak természetellenes és egymást kölcsönösen kizáró mivoltát;
- a proletárok diktatúrája kultúraépítő erejének lehetetlenségét.

Hadd tegyem hozzá mindehhez, hogy a „materializmus”, mely a marxizmus legalapvetőbb alapvetése, önmagában is *contradictio in adiecto*,

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

minthogy anyagból elvet fabrikálni annyi, mint fából vaskarikát. Ottlik végkövetkeztetése (Palágyival egyezően), hogy „a marxizmus »tudományos« jóslata semmi körülmények között sem állhatja meg a helyét”.⁷ Utólag könnyű eldönteni, bár az érvelésük alapján is nyilvánvaló: mindkettejüknek, mint ahogy a legtöbb korabeli, tehát még csak az elmélettel foglalkozó kritikusként, mindenben igazuk volt. Ugyanakkor a mából szemlélve mindkét szerző meglehetősen naivitással tekint a marxizmusra és Marxra, érthetően, hiszen nem tapasztalhatták meg a gyakorlati marxizmust, biztosak voltak benne, hogy az megvalósíthatatlan. Ottlik megélte a magyar kommünt és annak gyors bukását, csodálkozik azon, hogy 1922-ben a lenini szovjet rendszer még mindig létezik. Amivel azonban nem számolt egyikük sem, az a marxisták értéket és életet semmibe vevő erőszakossága, ami aztán mégis kiterjesztette és fenntartotta a rendszert nyolcvan évig. Jellemzően nem használják a ma már pejoratív konnotációjú ideológia fogalmat a marxizmusra, inkább eszmének, elméletnek nevezik. Mai posztmarxista korunkban azonban már kénytelenek vagyunk egységes jelzőt használni azon tengernyi okoskodó szövegre, melyben nem a tapasztalat tárgyait, eseményeit igyekeznek megfelelő névvel leírni és következetes gondolkodással magyarázni, nem törekszenek a filozofikus fogalmak pontosítására, negligálják a tudományos eredmények éppen nem tetsző részeit, ugyanakkor nem is vallást hirdetnek, hanem szemfényvesztő szuggesztív befolyást gyakorolnak az olvasóra valamiféle prekonceptió alapján és alapvetően hatalommegkaparintási céllal.

Tehát a múlt század elején legalább, de már előtte is (lásd pl. Le Bon⁸) a marxizmus filozófiai, történelmi, gazdasági és pszichológiai téren megsemmisítő kritikát kapott, ám a hithű marxistákat mindez nem zavarta. Az ideológia továbbéltetése és megvalósítása nagy hévvel és hatalmas apparátussal zajlott, az intellektuális kritika érdemben meg sem érintette a dogmatikát, minthogy az nem intellektuális természetű, vagyis nem filozófia és nem tudomány, művelői pedig nem filozófusok és nem tudósok. A marxizmust mint szellemi terméket jobb híján a filozófiák közé sorolják még ma is, valószínűleg azért, mert az ideológia fogalom még nem képez olyan körülírt kategóriát, mint pl. a művészet, tudomány, vallás vagy a filozófia. Ez azonban nem sokáig tartható, mert az ideológiaszövegek, melyek derékhadát a marxizmus derivátumai képezik, az utóbbi évtizedekben úgy elszaporodtak, mint a folyondár az elhanya-

Botond Gyula – Becsapott világ

golt kertben. Az ideológia megkülönböztetése a tárgyilagos beszéd-től napjainkban már létszükséglet. De miért nem filozófia a marxizmus? Azért, mert filozófia az a szöveg, amelyben nyilvánvaló, hogy szerzője a felvetett problémák végső határokig hatoló megértésére, gondolati, diszkurzív megoldására törekszik. Emellett még lehet vitatható, téves, idejétmúlt stb., de a teljes körületekintésre és a gondolkodás végső határaitra törő igyekezet elegendő, mint ahogy azt a klasszikus filozófusok esetében látjuk. Egy szöveg attól még nem lesz filozófia, hogy filozofikus témákat, fogalmakat tartalmaz. Filozofikus terminológiát használni könnyű, de filozofálni meglehetősen munkaigényes dolog. A lényeg, mint általában a kultúrában, az igényesség. A marxista szövegekben a filozofikus igényességnek nyomát sem lehet találni.

Nekünk magyaroknak valami miatt bőségesen kijutott a marxisták kemény magjából. Már a '19-es bolsevik hatalomátvétel nyilvánvalóvá tette, hogy itt, Európa többi, hasonló támadásnak kitett országához képest jelentősen nagyobb erőt képviselnek. Aztán a Rákosi-rendszer is méltán elhíresült arról, hogy vezetője Sztálin legjobb tanítványa (Sztálinról pedig tudnivaló, a megtévesztő híresztelések ellenére, hogy Marx legjobb tanítványa). Világszerte híres-hírheft marxista fórum az ún. Budapesti Iskola, más néven Lukács-iskola.⁹ Lukács György mélymarxista ideológus szövegei mind a mai napig komoly filozófia- és/vagy szociológiaiaként oktatott anyagok egyes nyugati egyetemeken.

A lukácsi szövegek rengetegéből tulajdonképpen bárhol idézhetnénk, mint általában a marxistáknál, hologramszerűen, minden mondatban felsejlik az egész, csak rá kell világítani: „A marxizmusnak ez a látszólagos teljes függetlensége a cselekvések erkölcsi oldalaitól még jobban kiélesedik a proletárdiktatúra idején. Az osztályharc kíméletlensége még csak fokozódik. Mert most a végső győzelemről: a burzsoá osztály megsemmisüléséről van szó.”¹⁰ Itt most csak a „látszólagos teljes” szofisztikált jelzőpáros használatára hívom fel a figyelmet, ahol a jelzett nem egyenletesen „látszólagos teljes”, hanem alkalomadtán „még jobban kiélesedik”. Egy ilyen rövid idézet szövegekörnyezetből való kiemelése azt eredményezheti, hogy aki nem ismeri a lukácsi irodalmat, nem érez rá az egzaltált halandzsa áradatára, ami miatt marxista szövegeket olvasni kellemetlen érzés, feltéve, hogy az olvasó nem elköteleződött ideológiailag. Ebből az egyetlen ismeretszerzési szempontból tudom ajánlani Marx- vagy Lukács-szöveg tanulmányozását néhány oldal erejé-

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

ig. Palágyi Menyhért említett könyvében egy helyen így fakad ki: „Megvallom, hogy újra s újra olvasom Marx főmunkáját, mert nem merek szememnek hinni [...]”.¹¹ Akit tényleg filozófiai problémák érdekelnek, tapasztalni fogja, hogy a marxista szöveg önmagán kívül semmire sem vonatkozik, semmire sem használható, nem ad választ másra, mint arra, hogy miért szükségszerű és üdvözítő a marxizmus, persze ez a válasz is eredendően hamis. Ha pedig az olvasó külső vonatkoztatási pontot használ, pl. klasszikus filozófia szöveget, tudományt, vagy netán a valóságot magát, kénytelen szembesülni ama ténnyel, hogy a marxizmus tartópillérei egyszerű hazugságok. Láncki András politikafilozófus egy nemzetközi kommunizmuskonferencián elhangzott előadásában¹² beszámol arról, hogy egy 2005-ös BBC-hallgatói felmérés szerint Marx minden idők legnagyobb filozófusa. Majd így folytatja: „Marxot nem azért találhatták minden idők legnagyobb filozófusának, mert megoldott volna bármit is, hanem azért, mert elhitette az emberekkel, hogy a »módszer« a történelem materialista értelmezésében rejlik.” A „módszer” ez esetben a filozofikus gondolkodás megkerülése, szimplifikálása, popularizálása.

Íme egy másik sziporka, csak úgy találomra a mélymarxista (Lukácsnál talán sekélyebb) „filozófiából”, szerzője a gyakorlati marxizmus idején igen komoly filozófusi, történészi és politikusi karriert futott be: „Semmi sem teljesen bizonyos, mert semmi sem bizonyítható be teljesen. Az sem teljesen bizonyos, hogy a nap holnap keleten fölkel, és az sem, hogy az én saját tudatomon kívül más is létezik a világon. És semmi sem teljesen lehetetlen, tehát minden lehetséges, mert a lehetetlen kritériuma is csupán csak a korlátolt gyakorlat, s ennél fogva semmi sem cáfolható meg teljesen.”¹³

Nemhogy tudomány vagy filozófia érzetét keltik az efféle szövegek, sokkal inkább mintha egyfajta szalonidiotizmussal lenne dolgunk. Nem véletlenül szokás mondani, hogy az ideológia elveszi az ember józan eszét. Ez a példa, és a tömérdek hasonló alapozzák meg a gyanút, hogy a posztmarxista (posztmodern) dekonstrukció¹⁴ is csupán virágában „poszt”, gyökereiben marxista. A felszín alatt terjedő ideológia bonyolalmas mivoltát érzékeltetendő megemlítek néhány, címében nem, de alapjaiban marxista szellemi áramlatot az utóbbi száz év terméséből:

- Pszichoanalitikus (Budapesti¹⁵) Iskola. Hogy a pszichoanalízis milyen „szerves” kapcsolatban áll a marxizmussal, azt többek között

Botond Gyula – Becsapott világ

Wilhelm Reich¹⁶ vonatkozó munkái bizonyítják, a téma tanulságos magyar összefoglalója pedig, melyben Lukáccsal és a Frankfurteri Iskolával való kapcsolata is kidomborodik, Erős Ferenc¹⁷ jóvoltából olvasható.

- Frankfurteri Iskola.¹⁸ Szociológiai, filozófiai, tudományosan nehezen behatárolható „kritikai elméleteket” publikáló csoport. Nem fizikai értelemben Marx, Freud és Lukács is tagjának tekinthető.
- Cultural Studies¹⁹ (kritikai kultúrakutatás, „birminghami iskola”). Főként médiakutatással, de bármiféle kulturális jelenség kritikájával foglalkozó, ma is igen aktív csoport.²⁰
- Posztmodern „filozófiai iskola”.²¹ Főként francia és amerikai értelmiségiek, kezdetben irodalomkritikai (dekonstrukció), majd zabolázatlan tematikájú áltudományos publikáció áradata. A posztmodernista szövegek zagyva mivoltát látványosan leleplező cikket, majd könyvet²² jelentetett meg két valódi fizikus 1997-ben.

Az ún. (neo)liberalizmusról pedig ne is beszéljünk. A kritikai ideológiák (áltudományos „marxizáló” szövegek) olyan sűrűn átszövik napjaink nyugati kultúráját, hogy méltán beszélhetünk megtévesztett világról. Mindezen szövegeket jól érezhető formai és tartalmi belterjes koherencia jellemzi, melynek lényegi összetevői: erős szuggesztivitás, csapongó tematika, az éppen fennálló társadalmi, erkölcsi rend kritikája, bomlasztása leginkább a humán tudományok és azok oktatása terén. Ugyanakkor e (poszt)marxista szövegek feltűnő inkoherenciát mutatnak a valóság vonatkozásában, melynek önmaguk és szerzőik is részei, ám erről ez egyszerű evidenciáról nem képesek, vagy nem is akarnak tudomást venni, szembesítés esetén pedig zavarba jönnek.²³ Nemcsak a filozófiának létszükséglete megtisztulni az ideológiai megerősökölés következményeitől, hanem a történelemtudománynak, szociológiának, pszichológiának is. Hogy mennyire nehéz feladat ez, arra jó példa a Frankfurteri Iskola ún. „autoriter személyiség”²⁴ pszichológiai kreatúrája, melynek meghökkentően tudománytalan mivolta jóformán születése pillanatában lelepleződött, ám mind a mai napig tananyag pl. a magyar pszichológusképzésben is. Egy nagyon érdekes (meta)pozícióból, az evolúciós pszichológia szemszögéből mutat rá e szellemi irányzatok egységes mivoltára egy amerikai pszichológus professzor.²⁵ Ez igen alapos kutatói munka egy újabb erőteljes bizonyíték arra, hogy a kérdés tudományos megértési lehetősége a pszichológia területén keresendő.

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

A gondolkodás koherens–inkoherens voltának megítélése létkérdés, ez irányú törvényes ítélkezési joggal rendelkeznek a pszichológusok, pszichiáterek. Nem véletlen, hogy a „marxizáló” pszichiátrikritika²⁶ intenzíven támadja e hatóságot, de csak részleges sikerrel, mert a pszichiátria iránti szükséglet a társadalmi (biológiai?) létből fakad. Ugyanakkor a pszichológiát, pszichiátriát a marxisták is előszeretettel használják sajátos céljaikra, betegségnek, betegnek nyilvánítva a kritikát, másképp gondolkodókat. Ezen antitudományos munkálkodás elméleti élenjárói a Frankfurti Iskola képviselői, fizikai alkalmazásában viszont a gyakorlati marxizmus valamikori fellegvára, a Szovjetunió bíróságai vezetnek, ahol legalább hétszáz ezer embert ítéltek pszichiátriai kényszergyógykezelésre „lassú skizofrénia”, „metafizikai intoxikáció” (ál)diagnózisokkal, a pszichiátria „Moszkvai Iskolája” alapján.²⁷

Most pedig bemutatom azt a hazai földön végzett munkát, mely a marxizmust mai szemmel, érdemben és lényegileg vizsgálta, és amely bizonyítja, hogy Mezei Balázs fent idézett elégedetlensége a hazai filozófia marxizmussal való elszámolását illetően alaptalan. Ugyanis a téma elemzése megtörtént „konferenciákon, kiadványokban, könyvsorozatokban”. A kérdés immáron inkább az, hogy Mezei Balázs, és alighanem több kollégája is, mint hivatásos filozófusok miért nem tudnak, vagy miért hallgatnak a dolgról.

A marxizmust érdemben kritizáló filozófiatörténet, melyről itt szólnok, 1981-ben kezdődött nyilvánosan, a Magyar Filozófiai Szemle 25. számában Pethő Bertalan: Bartók c. írásával, mely a szerző ’84-ben megjelent Bartók rejtekútja c. könyvéből vett előzetes. ’81-ben a marxizmus nyílt kritizálása még nem volt lehetséges, ezért e publikációk a cenzúra előkalkulációjával készültek, pl. Lukács Györggyel való vitának álcázva. A rendszerváltást követően azonban az ideológia leleplezésének elvi korlátai megszűntek, a gyakorlatiak azonban messze nem, így különféle „nem politikai” nehézségeket leküzdve sor került a posztmodern, posztkommunizmus, posztmarxizmus témákban konferenciák szervezésére, cikkek, könyvek publikálására.

E munkák elsősorban Pethő Bertalan pszichiáter, filozófus nevéhez kötődnek. Pethő professzor publikációs listája és rövid tudományos

---

**... ’81-ben a marxizmus
nyílt kritizálása még
nem volt lehetséges ...**

Botond Gyula – Becsapott világ

életrajza megtalálható az MTA Köztudományi Honlapján²⁸, több mint 300 cikk és 25 könyv szerzője. Pethő a posztmodern kort kutató tanulmányaiban²⁹ számos filozófiakritikai elemzés olvasható pl. Kant, Heidegger, Fichte, Habermas, Nietzsche, Husserl, Rousseau, Derrida, Baudrillard vonatkozásában, melyek közül több megjelent a Magyar Filozófiai Szemle, Gond, Liget, Kortárs folyóiratokban is. E tanulmányok fókuszában a posztmodern, posztmarxista ideologizálás kritikája, leleplezése áll. Tudományos precizitás és gondolkodási színvonal tekintetében kimagasló munkákról van szó, a (poszt)marxista „filozófusok” szövegeivel nem összemérhetők. Ez az egyik oka annak, hogy Pethő kritikáira az ellenoldalról nem érkezik válasz. A másik ok, hogy fölösleges belemenni kockázatos vitákba, hiszen a hatalom (pénz és média) e nélkül is náluk van.

1999-től konferenciasorozat kezdődött, amelynek első szakaszában Pethő a nyugati és hazai posztmodernitással, a marxizmussal, a posztmarxizmussal, napjaink metafizika utáni filozófiájával foglalkozó egy-egy kötete, illetve Bogár László egy könyve³⁰ volt a téma. A konferenciákon több tucat magasan kvalifikált előadó³¹ és 50–100 hallgató vett részt. A vitasorozat anyaga könyv alakban is megjelent.³² A konferenciasorozat második szakasza a Professzorok Batthyány Körével közösen került megrendezésre Nemzetstratégiai Alappillérek címen.³³ A legutóbbi, szám szerint a 22. kétnapos vitára 2010 decemberében került sor Poszt-Modern mérlegen 1990–2010 címen. Mind a konferenciák, mind a szerző irodalmi munkái lényegileg és visszatérően foglalkoznak a marxizmus eredeti változata, és posztkommunista, posztmodern származékainak kritikájával.

Rátérve a marxizmus direkt kritikájára, Pethő Bertalan kétkötetes dolgozatot szentelt a témának A filozófia híg mosléka címmel³⁴. A tanulmány alcíme: A marxizmus és átfolyásai a posztmodernbe, posztkommunizmusba. A címben szereplő „híg moslék” minősítés az eredeti marxisták szája íze szerint való fogalmazás, pontosan Engels Frigyes tollából származik, amint éppen a német filozófusokról értekeznek. A kötetekben a marxista „filozofálás” részletes formai és tartalmi kritikája, cáfolata olvasható szigorú tudományos pontossággal kimutatva, hogy a marxizmus önmagához mérve is következetlen ideológiai zagyvalék. Az egyébként már bukott marxizmus napjaink politikai, filozófiai, szociológiai gondolkodásába való átfolyása a (poszt)marxisták közvetítésével, egy olyan

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

alattomos rákfenéje a tudományos diskurzusnak világszerte és nálunk is, melyre minduntalan fel kell hívni a figyelmét legfőképpen a felnövekvő értelmiségnek. E két kötetben ez a téma is nyomatékosan szerepel. A kritikai kötetek jegyében konferencia is megrendezésre került 2002-ben, melyre marxisták is kaptak meghívót, de nem jöttek el. Bizonyára ők is tudják, hogy a marxizmus filozófiailag nem, kizárólag Kalasnyikovval védhető.

Még egyszer hangsúlyozom, Pethő Bertalan munkái olyan minőségű szellemi teljesítményt képviselnek, melyre a magyar filozófiairodalomnak nagy tisztelettel és büszkeséggel kellene tekintenie, nem pedig elhallgatással. Megjegyzendő, hogy több könyvének kiadását támogatta többek között az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Kodolányi János Főiskola. Ezen támogatások azonban együttesen sem közelítik meg a „filozófusbotrány” néven elhíresült alapítványi díjak nagyságrendjét, ami valami miatt a Lukács-iskola közelieknek jutott.

Végezetül álljon itt egy szövegmutatvány taláalomra Marx alapművéből, A tőkéből (bár sokak szerint az alapmű a Kommunista Kiáltvány): „Nagyobb mennyiségű használati érték önmagában véve nagyobb *anyagi gazdagság*, két kabát több, mint egy kabát. Két kabáttal két embert lehet ruházni, egy kabáttal csak egyet stb. Ennek ellenére az anyagi gazdagság tömegének növekedésével egyidejűleg *értéknagysága* csökkenhet. Ez az ellentétes mozgás a munka *kettős jellegéből* fakad. A termelőerő természetesen mindig valamely hasznos, konkrét munka termelőereje, és a valóságban csak azt határozza meg, hogy a célszerű termelőtevékenységnek az adott időszakaszban mekkora a hatásfoka. A hasznos munka ezért termelőereje növekedésével vagy csökkenésével *egyenes arányban* a termékek gazdagabb vagy szűkösebb forrása lesz. Ezzel szemben az *értékben* megtestesült munkát a termelőerő változása önmagában véve egyáltalán nem érinti. Minthogy a termelőerő a munka konkrét hasznos formájához tartozik, természetesen nem érintheti többé a munkát, mihelyt annak konkrét hasznos formájától elvonatkoztatunk. Ugyanaz a munka tehát *ugyanannyi idő alatt* mindig *ugyanazt az értéknagyságot* szolgáltatja, akárhogy változik is a termelőerő. De *ugyanannyi idő alatt különböző mennyiségű használati értéket* szolgáltat, mégpedig többet, ha a termelőerő növekedik, és kevesebbet, ha csökken. A termelőerő-

Botond Gyula – Becsapott világ

nek ugyanaz a változása, amely növeli a munka termékenységét, és ezért az általa szolgáltatott használati értékek tömegét, *csökkenti* tehát ennek a *megnövekedett* össztömegnek az *értéknagyságát*, ha a termeléséhez szükséges *munkaidő* összegét csökkenti. És fordítva.”³⁵

Marx kénye-kedve szerint oszcillál képzelet és valóság között, így hozva létre a szöveg szemfényvesztő villódzását, ami mögött a csalás könnyen

---

**Nem véletlen, hogy a bolse-
vikok nem Platón államának
megvalósításába fogtak bele.**

megbújik. Hadd alkalmazzak hasonló technikát két mondat erejéig: Az elvonatkoztatott munka által szolgáltatott értéknagyság egyenes arányban van Marx és követői munkások iránt érzett tiszteletének mélységével. A mun-

kaidő nagysága pedig olyan pontosan jelzi a munka értékét, amennyiben „annak konkrét hasznos formájától elvonatkoztatunk”, mint az ideológia betűinek száma az ideológus eszét. A fenti minőségű szövegből nyolcszáz oldal található A tőkében, Marx–Engels művei pedig több mint negyven kötet. E szöveg olvasása óvatosságot igényel, mert ha valaki hajlandóságot érez arra, hogy előre-hátra lapozgasson a könyvben megértést segítő magyarázatokért (melyek persze nem léteznek), akkor csak egy hajszal vagy annyi sem választja el attól, hogy hívő marxista legyen. Nem véletlen, hogy a bolsevikok nem Platón államának megvalósításába fogtak bele. Aki ugyanis Platón gondolkodói stílusával hajlamos azonosulni, az nem fog kivégzési kvótákat előírni vagy teljesíteni.

Pethő elemzésében komolyan veszi a marxizmust. Nagy a valószínűsége, hogy ezen ideológia ilyen részletekbe menő és ugyanakkor lényegre törő kritikát más nyelven nem kapott. Az alábbi idézetben nem csak a két alapító atya, hanem követőik „filozofálási” technikája is lelepleződik: „Marx és Engels pontosan így jár el. Ígéretes terminusokat vesznek sorra, de anélkül lépegetnek egyiktől a másikhoz, hogy bármelyikben elmélyednének, és/vagy bármelyiknek a használatát részletesen bemutatnák, a vele történő érvelést bizonyítanák, a hozamát felbecsülnék. Gondolatmenetük minden egyes szakaszában áthárítják az érvelés terhet a következő, illetve a többi szakaszra. Bizonyításról szó sincs. Amikor azonban eléggé hosszú ívet befut a gondolatmenetük, akkor visszatolatódik önmagába, és a mindegyre hangoztatott jelentés/jelentőség-ígéretés [...] áll össze az Egyetlen Nagy Igazság Végső Bizonyítékává.

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

Ha valaki beleszédül ebbe a hangzatosságba, akkor az éppen befejező szentenciát hiszi el. Ha azonban elkezd vizsgálni az egyes szólamokat/terminusokat, akkor rájön, hogy ezek futólagosak, vagy éppen üresek. Rájön, hogy a marxista ideológia készítői hibás logikai körben állítják elő az elméleteiket, amelyben körözve [...] a futólagosan odavetett terminusok retorikai erejére, és az egymást kergető terminusok hajszájának kábító hatására számítanak. Ezt az eljárást nevezem körbelegitimálásnak.³⁶ A „körbelegitimálás” végső körében a megjövendőlt kommunizmus üdvössége legitimálja és bizonyítja a virtuálisból a valóságosba, a jövőből a jelenbe (sőt, a múltba), az odavezető marxizmus tételeinek igazát. Ilyen üres körökből fűzött lánc Marx „filozófiája”.

Marx és követői szövegeinek tanulmányozása egy érintetlen szemléből meglepetést válthat ki, hiszen híres, sokat emlegetett filozófusokról, szociológusokról van szó. Az elméleti marxizmus azonban az emberi értelem megcsúfolása, a gyakorlatától függetlenül is döbbenetes, hogy sokan mind a mai napig a magas kultúra részeként tartják számon. A marxista hírességek változó respektusa vonatkozásában érdemes emlékezetben tartani, hogy a kommunista vezetők neveit is emberek milliói csak halkan, megilletődött tisztelettel merték szájukra venni több nemzedéken át, mígnem lehullott a lepel.

A 20. század eleje táján szinte minden európai írástudó értelmiségi megalkotta a maga világmegváltás verzióját, mígnem a második világháború elhallgattatta a parttalan okoskodást. Csak a (poszt)marxisták nem álltak le, a totális bukásuk ellenére még ma sem. Korunk kommunikációs média technikája a marxizmus derivátumainak szuggesztív erejét soha nem látott mértékben növeli, ténylegesen globálisra duzzasztja. A tömegmédia technikai fejlődése azonban töretlen, és ma már ott tart, hogy a kommunikációs csalásokra egyre inkább veszélyt jelent. Napjainkban minden szöveg jó eséllyel pályázik a (globális) nyilvánosságra, az igaz szövegek is, akit érdekel, megtalálhatja a médiahálón. Márpedig minden ideológiával szemben a leghatásosabb antibiotikum a józan gondolkodás és az igaz beszéd.

JEGYZETEK

¹ Karl Marx: *Tézisek Feuerbachról*. In: Válogatás Marx és Engels műveiből, I. kötet. Kosuth Kiadó, Budapest, 1988, 92–95. o. (a tézisek eredeti megjelenése: 1888).

² Stéphane Courtois et al.: *A kommunizmus fekete könyve: bűntény, terror, megtorlás*.

Botond Gyula – Becsapott világ

Nagyvilág, Budapest, 2001.

- ³ Mezei Balázs: *A filozófia védelmében*. Magyar Nemzet, 2011. január 19.
- ⁴ Jó példa erre a neves lengyel hitehagyott marxista gondolkodó, Leszek Kolakowski. Lásd Leszek Kolakowski: *Main Currents of Marxism. Vol I–III*. Oxford University Press, Oxford–NY, 1987 (1978).
- ⁵ Palágyi Menyhért: *Marx és tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1920 (második kiadás).
- ⁶ Ottlik László: *A marxizmus társadalomelmélete*. Franklin Társulat, Budapest, 1922.
- ⁷ Uo. 132. o.
- ⁸ Gustave Le Bon: *Psychologie du socialisme*. Paris, 1896.
- ⁹ Lukács– (Budapesti) Iskola növendékei: Almási Miklós, Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Hermann István, Márkus György, Mészáros István, Vajda Mihály, Zoltai Dénes. A második nemzedék pedig: Bence György, Kis János, Ludassy Mária, Radnóti Sándor.
- ¹⁰ Lukács György: *A kommunizmus erkölcsi alapja*. In: Történelem és osztálytudat. Szerk.: Vajda Mihály, Magvető Kiadó, Budapest, 1971 (a cikk első publikációja: 1923).
- ¹¹ http://mtdportal.extra.hu/ADATTAR/cikkter/p_cikk/palagyi_menyhert_marx_es_tanítása_6.pdf (992. o).
- ¹² http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/kommunista_vilag_szuletett_oro/a_marxizmus_harom_szakasza.html (Letöltés: 2011. június 11.).
- ¹³ Molnár Erik (Jeszenszky Erik álnéven): *Az előrelátás a történelemben*. Korunk, 1934. február. [Molnár Erik (1894–1966) történész, közgazdász, filozófus, Kossuth-díjas, az MTA rendes tagja, külügyminiszter, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, igazságügyi miniszter.]
- ¹⁴ Jacques Derrida: *Of Grammatology*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London, 1976.
- ¹⁵ Pszichoanalitikus Budapesti Iskola képviselői: Bálint Mihály, Bálint Alice, Ferenczi Sándor, Hermann Imre, Mérei Ferenc, Róheim Géza, Szondi Lipót.
- ¹⁶ Wilhelm Reich: *Dialektischer Materialismus und Psychoanalyse*. Verlag für Sexualpolitik, Kopenhagen 1934. (első kiadás: 1929.)
- ¹⁷ Erős Ferenc: *Pszichoanalízis, Freudizmus, Freudomarxizmus*. Gondolat, Budapest, 1986. E dolgozat a marxisták kritikáival szemben igyekszik bizonyítani a pszichoanalízis marxizmussal rokon mivoltát és használhatóságát a gyakorlati marxizmusban. E 250 oldalas tanulmányban sem Erős, sem a bemutatott Freud-apologéták által nem említették meg a pszichoanalízis valóságleíró pontossága, vagyis tudományos értéke és terápiás hatékonysága. Pedig ha létezik ilyesmi, az első számú érv lehetne a „tan” mellett.
- ¹⁸ Frankfurti Iskola képviselői: T. W. Adorno, W. Benjamin, E. Fromm, J. Habermas, M. Horkheimer, H. Marcus.
- ¹⁹ Birminghami kultúrakritikai csoport képviselői: E. A. Thompson, R. Hoggart, R. Williams, S. Hall, a bevallott szellemi elődök pedig: Valentin Nyikolajevics Volosi-

Polgári Szemle · 7. évfolyam 5–6. szám

nov, Antonio Gramsci, Louis Pierre Althusser, a Frankfurti Iskola, a közös ős pedig: Karl Marx.

- ²⁰ Belinszki Eszter: *A kritikai kultúrakutatás a médiaelemzés gyakorlatában*. Médiakutató, 2000 ős. http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_Studies (Letöltés: 2011. május 22.)
- ²¹ Néhány ismert név a posztmodern publicisták közül: Michel Foucault, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Jean-Francois Lyotard, Jacques Derrida, Jean Baudrillard, Richard Rorty, Paul Feyerabend, Julia Kristeva, Luce Irigaray, Jacques Lacan, Paul Virilio, Thomas Kuhn.
- ²² Alan Sokal–Jean Bricmont: *Impostures intellectuelles*. Éditions Odile Jacob, 1997. Magyarul: *Intellektuális impostorok*. Typotex, Budapest, 2000.
- ²³ Derrida a tételei valóságra vonatkozását firtató kérdésektől zavarba jött, félreértésről panaszkodott, holott „filozófiája”, a grammatológia, vagy dekonstrukció alapján félreértés nem lehetséges (lásd J. R. Searle: *Irodalomelmélet és az elégedetlenségi*. In: Pethő Bertalan: *Poszt-posztmodern*. Platon Könyvkiadó, Budapest, 1997.) Adornot meglehetősen zavarba ejtették félmeztelenre vetkőzött egyetemi hallgatónői, szembesítvén őt autoritásellenes hiteltelen elméletének gyakorlati alkalmazásával (lásd Molnár T.: *Az autoritás és ellenségei*. Kairosz, Budapest, 2002.) A marxisták a marxizmus gyakorlati eredményeivel való szembesítéskor olyannyira zavarba jönnek, hogy csak teljes tagadással képesek reagálni, pl. azt hajtogatván, hogy Sztálin eltorzította a marxizmust.
- ²⁴ Theodor W. Adorno–Else Frenkel-Brunswik–Daniel J. Levinson–R. Nevitt Sanford: *The Authoritarian Personality*. Harper and Row, New York, 1950.
- ²⁵ Kevin MacDonal: *The Culture of Critique: An Evolutionary Analysis of Jewish Involvement in Twentieth Century Intellectual and Political Movements*. Istbooks Library, Bloomington, IN, 2002.
- ²⁶ Lásd pl.: Thomas Szasz: *The Myth of Mental Illness: Foundations of a Theory of Personal Conduct*. Hoeber-Harper, New York, 1961.; Michael Foucault: *Histoire de la folie à l'âge classique*. Gallimard, Paris, 1972; Erving Goffman: *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Doubleday, New York, 1961.
- ²⁷ Kovács József: *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2007.
- ²⁸ www.mtakoztest.hu/r_petho_bertalan.htm (Letöltés: 2011. május 28.)
- ²⁹ Néhány kötet címe: *A Posztmodern Amerikában* (Vay Tamás szerzői néven, 1991), *Korunk filozófiája* (1992), *Előmérkőzések posztmodern csatározásokhoz* (1995), *Technikai civilizáció és lélek* (2000), *Határjárás a modern végei felé* (2002), *Határjárás posztmodern végeken* (2006), *Poszt-Modern mérlegen 1999–2010* (2010).
- ³⁰ Bogár László: *Magyarország és a globalizáció*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- ³¹ Néhány név az előadók közül: Határ Győző író, filozófus; Széles Klára irodalomtörténész, Kulcsár-Szabó Zoltán irodalomtörténész, filozófus; Csete György építész; Kiss

Botond Gyula – Becsapott világ

Endre filozófus; Kéri Elemér művelődéstörténész, filozófus; Domokos Mátyás irodalomtörténész; Ács Margit író; Hámosi József agykutató, MTA alelnök; Halász László művészetpszichológus; Grendel Lajos író; Zelei Miklós író; Cséfalvay Zoltán közgazdász, politikus; Vass Csaba szociológus, médiakutató; Galló Béla politológus.

³² *Hat vita*. Szerk.: Zelei Miklós, Simon Adrienn, Janox, Platon Könyvkiadó, Budapest, 2005.

³³ Néhány név e második vitasorozat, főntebb még nem szereplő előadói közül: Bogár László közgazdász, politikus; Ohnsorge-Szabó László közgazdász, filozófus; Botos Katalin közgazdász; Náray-Szabó Gábor kémikus, a Professzorok Batthyány Köre elnöke; Pálinkás József atomfizikus, politikus, jelenleg MTA elnök; Gázsó L. Ferenc újságíró; Zsolnai László közgazdász; Mellár Tamás közgazdász; Pokol Béla jogász, politológus; Tellér Gyula szociológus, politikus; Kövecses Zoltán nyelvész; Vasy Géza irodalomtörténész, kritikus; Turgonyi Zoltán filozófus.

³⁴ Pethő Bertalan: *A filozófia híg moszléka I-II*. Platon Könyvkiadó, Budapest, 1998 és 2001.

³⁵ Karl Marx: *A tőke*. Szikra Kiadó, Budapest, 1955, 51. o. (kiemelés az eredetiben).

³⁶ Pethő: *A filozófia...* I., i. m. 157–158. o. (kiemelés az eredetiben).

